

tické hrůzovlády. Vyslovil názor, že i příští volby budou fraškou, jenže méně nestoudnou. Ve velkém omylu však žije ten, kdo považuje všechny komunisty za špatné a všechny nekomunisty za dobré. Kdo je opravdu dobrý, pozná se, až bude komunistická strana demokratickou cestou zbavena výsadního postavení. Velký potlesk — a přihlásil se prokurátor. Z jeho velké řeči dovolte mi vyjmout:

„Vážení přátelé, já jsem považoval nejen za služební, ale i za občanskou povinnost sem přijít, abych zaujal stanovisko a odpověděl na dotazy, budou-li. Rozhodně nevolí správnou cestu nikdo, kdo strká před takovýmto shromážděním hlavu do písku... Současný demokratizační proces je skutečně v zárodku. Na toto, co se zde odehrává, nesmíme být příliš citliví. Já se domnívám, že zakřikování v samotném zárodku demokracii asi neprospěje. Pravděpodobně nebudeme moci být citlivými ani na některá příkrá slova, která odtud zazněla. Ano, v zápalu fečnického projevu se řeknou věci, za které činit takového občana odpovědným by nebylo ani demokratické, ani spravedlivé...“ Prokurátor Jiří Kuník dále vyslovil přesevčnění, že zvláště mladí lidé mají právo slyšet, vědět, žádat vysvětlení od těch, kteří jsou svědky. Demokracii se budou muset učit všichni. Revoluce vynáší na povrch i spodinu, z čehož plynou případy násilného jednání a kariérismus, jaký tu odhalil například profesor Daniček. Režim, který byl budován na průměrnosti, musel vést k odstraňování schopných. Schopný rovná se nepohodlný. Potlesk! Ani tídní boj však nemá užívat špatných prostředků. „Já se domnívám,“ pravil prokurátor, „že v současném období by se na stranickém školení měli členové dovídat, co je to charta lidských práv, ke které se chce také naše republika přihlásit.“ (Potlesk.) — Prokurátor odpověděl na některé dotazy, na některé nemohl, o těch řekl, že si je poznamenává.

K mikrofonu přikročil starý muž. Šedivý, ustaraný. Byl to pan Tichánek, otec ředitelky školy. Se smutnou podrobností tiše začal vysvětlovat, co udělala dcera, jaké byly poměry na škole, co dcera, co se žádalo, co dcera, jaké byly předpisy, že dcera se něčeho nedopus-tila, proč ve skutečnosti musel odejít profesor Daniček a že ani nebyl poškozen na platu — smutně jmenoval základní platy a příplatky za hodiny navíc — lidé pomalu opouštěli sál... „Ono vás to nikoho nezajímá,“ pravil pan Tichánek od navaněného mikrofonu, „ale já musím vysvětlit, že dcera...“ pokračoval tiše a stále osaměleji. Neboť vyprázdnilo se i jeviště.

A když pan Hádek konečně znovu dal k hlasování onu rezoluci, zbylo tam z osmi set asi sedmáct občanů, takže to bylo trapné ještě jednou. Tak skončil mítink, který někdo svolal musel.

(Podle poslední zprávy byl p. Tomiček v parku napaden a s. Putůrek p. Hádku žaluje.)

LL č. 18, 27. června 1968

Jan Patočka

O principu vědeckého svědomí

Na podstatu vědy, její smysl a hodnotu se názory hluboce liší podle filosofického zaměření. Tyto otázky souvisí s nejhlubšími, věčnými, pravděpodobně navždy nedořešitelnými otázkami povahy vědění o smyslu pravdy, jež se obnovují podle toho, jak si člověk během dějin uvědomuje sám sebe, způsoby své podmiňnosti a možnosti své svobody. Běží-li však o to uvažovat o úloze vědy ve společnosti, pak naštesti není třeba příliš sestupovat do těchto hloubek. K tomu není tolik třeba zabývat se tím, čím je, jako tím, co dělá a jak postupuje.

Pro dnešní situaci vědy v odlišnosti od toho, čím byla ještě v 19. století, je charakteristické, že zasahuje do života nás všech. Vrcholné speciální vědění hlavně přírodovědecké, ale stále větší měrou i sociálně vědné, ovlivňuje každého jednotlivce, jak patrně na moderních průmyslově vedených válkách, na vlivu atomové situace na rozdělení světa, na roli výzkumu veřejného mínění v politice. Protože v posuzování bohatství národů ustupuje hledisko výrobních statků proti hlediskům výrobního potenciálu, stává se věda ve své technické podobě rozhodující výrobní silou vůbec. Proto ovládnutí vědy, její organizování, nabývá přednostního významu. Vznikají obří instituce, s nimiž pod jménem institutů a akademií se setkáváme v různé míře všude. Náklady na vědu v kulturních zemích stoupají a bývají dokonce považovány za jedno z kritérií civilizačního stupně. Odtud však též ten neslychaný nápor na vědu zvenčí, který v historii nemá rovněž analogie.

V počátcích novověku až do 19. století byl nátlak prováděný na vědu od Galileiho po darwinismus v podstatě ideový, byla to nábožensko-ideologická obrana proti nebezpečným názorům. Dnešní nápor není jenom názorový, nýbrž především praktický: nápor hospodářský a politický, kdežto názorový nápor pouze slouží těmto dvěma; tak bylo například možno pozorovat v době známých diskusí o biologii nebo o jazykovědných člancích, že obsah tezí oficiálně u-nucovaných byl méně důležitý než to, aby vědeckého pracovníka vnitřně znásilňovaly, lámaly a učinily proto totálně povolným, mobilním a disponovatelným. Zvlášť záluďná je forma vnějšího ovládnutí, k níž dochází ve jménu a pod ochranou hesla vědecky řízené společnosti. Toto heslo zakrývá totiž dvojsmyslnost slova o vědeckém řízení, které může znamenat řízení pomocí vnějších vědeckých výsledků a řízení se vnitřním principem vědy. Výsledky mohou být aplikovány bez kritiky a věcného porozumění. Vnitřní proces vědy se naopak s kritičností a věcným porozuměním kryje. A zde je místo, kde třeba pohovořit o zásadách tohoto vnitřního procesu.

Vědecký postup je ve svém jádře uvědomělá, aktivní objektivace. Ve vědách se zbavujeme toho subjek-

tivního, perspektivního, soukromého prvku, který patří k naší situaci ve světě a k původní praktické orientaci v něm. Tento boj proti privatně situačnímu prvku je v přírodovědách co možná radikální, ve vědách historikospolečenských jsou mu od prvopočátku vytýčeny určité meze: historický svět je obecně lidský, přírodovědný chce být ryze věčný, i když to je podle pravděpodobnosti úloha nekonečná a nesplnitelná. Tento proces objektivace je nadindividuální, předpokládá spolupráci a tradici, předávání objektivního vědění od jednotlivce k jednotlivci a z generace na generaci. Usiluje, aby dosáhl objektivitu, je si vědecký pracovník vědom své subjektivitu a obětuje ji, dává ji všanc, činí ji problematickou. Tento otazník nad sebou samým, stále provizórním, v němž žije, je duch vědecké práce, vzduch, bez něhož není sebou samou a hyne.

Odtud plyne důsledek, že věda nejsou *výsledky*, nýbrž *proces*, v němž je každý výsledek vždy znovu vystavován kritice. Instancí, která rozhoduje, není nic osobního ani společenského, nýbrž předmet vědy, *věc sama*. Věc sama ve své čistotě je však až na konci asymptotického procesu ustavičné sebekritiky. Tento *požadavek* stálého sebepřezkoumávání patří k povaze vědy. Nad vědeckým pracovníkem stojí tedy stálý *požadavek*. Proto lze mluvit o tom, že plnění vědeckých úkolů závisí na *principu vědeckého svědomí* — rozumíme-li svědomím to, co na nás klade požadavek správného jednání a přezkoumávání, zda naše skutečné jednání odpovídá normě správnosti. Princip vědeckého svědomí lze formulovat jednoduše: Jedinou instancí, kterou může a musí uznávat vědecký pracovník při stanovení svých soudů, je diskuse kompetentních, řízená zřetelem čisté věčnosti.

Vědecké svědomí je něco jiného než princip svobody vědy, náleželi-li k této svobodě možnost svobodného individuálního vytyčování tematiky, svoboda hlásání jejích výsledků atd. Ať běží o základní teorie či o aplikace, o tematiku zvenčí danou nebo problém vědeckým inženýrem svobodně objevený, platí princip vědeckého svědomí zcela stejně. Rovněž je nezávislý na vědeckém oboru, historickém stavu a stupni objektivace dané vědy, takže platí pro disciplíny, kde osobnost ingerence je minimální, jako matematika, i pro ty, kde je osobnost nutně relevantní, jako historie a filosofie. Vyplývají z něho i některé jiné dalekosáhlé důsledky, jako podstatná internacionalita vědy, její neslučitelnost s dogmatismem náboženským i politickým atd. Je to princip formální, tj. lhostejný k jakékoli látce, a hypotetický, tj. platí pouze pro ty, kdo pro sebe uznávají za závaznou hodnotu vědecké práce a vědecky stanovené pravdy, takže nemůže sám sloužit k odůvodnění těchto hodnot. Zato dobře slouží k definici skutečného vědeckého pracovníka. Vědcem nemůže být, kdo tento princip reálně neuznává, i když na oko, na čas a pro určitou příležitost „vědecky

pracuje“, tj. vykonává podle svého talentu a vyškolení jisté myšlenkové úkony, dosahuje přítom určitých výsledků atd. Tak je možno se stát a být *vědeckým byrokratem*, ale nikoli *vědeckou existencí*, která zodpovídá za to, co dělá.

Jedním z příznaků takové existence je uvědomění *nedlžnosti* principu vědeckého svědomí. Tento princip je sice základem *vědecké individuality*, ale zároveň zakládá vědeckou *solidaritu*. Spojuje vědecké pracovníky jakožto svobodné bytosti.

Vědecký byrokrat může být nadanější, a proto i ve výsledcích úspěšnější než vědecká existence. Výsledky mohou zakrývat rozdíl mezi vědou pravou a potenciálně nebo aktuálně zkorumpovanou. Potenciální korupce se projevuje např. v uzavření do zájmů partikulární vědy: třebas pracovník v přírodovědě nepociťuje solidaritu s těmi, kdo v duchovědách podléhají usměrňovacímu nátlaku: slunili-li se přítom v přízni mocných, kterým dodává prostředky jejich síly, neuvědomuje-li si, že se stává spoluúčastníkem tohoto nátlaku právě svou lhostejností a napomahačstvem, pak od potenciální korupce nastává přechod do reálné, aktuální. Při tom všem zde mohou být i vnější úspěchy a rezultáty, a přece je věda tohoto druhu vnitřně mrtvá, připravená pro ránu z milosti, která může dopadnout kdykoli, jakmile si deformující zásah zvenčí vybere k demonstraci své všeládnosti náhodou právě obor úspěšným „vědcem“ zpracovávaný. Zárukou vědeckého svědomí není tedy vnější úspěch, autorita a postavení, ty naopak samy o sobě budí jeho podezření. Zvlášť na místě je takové podezření tam, kde patřičná instituce byla v život vyvolána nikoli vnitřně spontánním činem vědecké iniciativy, nýbrž aktem vůle mocných organismů vědecky nekompetentních. Proto je zaslepené a naivní, když někteří činitelé, od nichž veřejnost požaduje účty z jejich vědecké morálky, poukazují na svou obranu na dobré fungování ústavů, na všelijaká mezinárodní uznání atd. Ukazují tím pouze, že jsou naprosto necitliví na problém a že jsou zásadně neschopni k tomu, nač pretendují.

Zdá se mi však, že na druhé straně z předchozího vyplývá závěr, že *k projevu, ochraně, rozvinutí vědeckého svědomí se musí vědeckí pracovníci sdružovat*, že k tomu, aby mohli vědecky pracovat, nepostačí, aby jim společnost dala pracovní místa, ústavy, školy atd. Musí jim naopak ještě zaručit tuto možnost sdružovat se *jako osobnosti* k ochraně svých morálních zájmů i těch zájmů jiných, které z morálky vyplývají a s nimi souvisí. Tuto záruku jim nemůže dát jinak než tím, že jim nejen zákonitě vyhradí možnost takto se sdružovat, nýbrž že se neměně zákonně zaváže, že ve všech záležitostech vědy se dotýkajících bude slyšen a respektován hlas této organizace vědeckých osobností.

Takový se mi zdá být hlubší smysl toho svazu vědeckých pracovníků, jehož přípravný výbor a pře-

gramová komise začaly nedávno pracovat. Naši vědeckí pracovníci si uvědomili nejen, že vědecké instituce a organizovaná činnost v nich je nereprezentují, nýbrž naopak brání tomu, aby se jejich hlas svobodně uplatnil na historických křížovatkách našeho života; uvědomili si též, že bez iniciativy k obraně vlastních práv jakožto vědeckých osobností, k obraně vlastních morálních zájmů, visí vnitřní podstata jejich vědecké činnosti ve vzduchu, že je vydána stále těmž ohrožením, jako bylo to, jehož nepěkné výsledky a masivní doklady z nedávné doby jsou v paměti všech. Účastníci tohoto podniku si nepřejí, jak si snad někteří představují, prostě změnu na vedoucích pozicích. Nechtějí jednu byrokracii vyměnit jinou. Chtějí odstranit byrokratizaci vědy vůbec. Praktiky těch, kdo se za každou cenu udržují v čele institucí, ač patří docela zřejmě k fázi zkorumpování vědeckého svědomí, vzbuzují u nich útrpnost a rozhořčení nad necitlivostí k otázce bytí a nebytí vědy u nás.

LL č. 18, 27. června 1968

A.J. Liehm O koho se opřít

Donedávna jsem se nesetkal s žádným příslušníkem KANu, jaksi jsem promeškal obrodnou příležitost. Až onehdy v Karlových Varech. Pozvali mě na svou schůzi a mně přišlo, že je to čest, když dnes nestranici pozvou sami od sebe komunistu na kus vážné řeči. Byl to hezký večer, a navíc politická schůze, po jakých se mi v uplynulých letech často stýskalo, třebaže schůzi nebývalo málo. Mluvívalo se věcně, konkrétně, všichni účastníci toho večera měli zřejmě chuť angažovat se pro pokrok a rozvoj země, která je jejich vlastí, a přitom neměli jazyky prosáklé politickou rutinou a hlavy unavené tolika lety marných slov do hluchých uší. Události posledních měsíců u nás brali vážně, netoužili po hecu ani po moci, ale po upřímném, otevřeném partnerství, prostém úskoku a nástrah. A po právě takovém slově.

Na té schůzi vstal toho večera muž, jehož jméno jsem zapomněl, ale jeho slova opakují od té doby do omrzení každému, kdo je ochoten je poslouchat. Jsem z vesnice nedaleko odtud, říkal. Je tam 75% dělnického obyvatelstva. Před časem jsme založili KAN a našimi členy se stalo 70 proc. obyvatel obce. Zvolili mne předsedou a společně s několika dalšími jsme vypracovali pracovní program, obsahující řadu návrhů na řešení místních, komunálních problémů. S tímto programem jsme šli za funkcionáři KSČ i za členy národního výboru. Je nás tolik a tolik, řekli jsme, nechceme ani vaše místa, ani vaše funkce, ani vaši moc. Ale chceme, abyste si s námi sedli, uznali nás za partnery, abychom u jednoho stolu projednali naše návrhy a dohodli se, jak bychom společně mohli uskutečnit všechno uži-

tečně, co je v nich obsaženo. Odmítli s námi jednat. A odmítají dodnes. Už víc než dva měsíce.

Co máme dělat? zeptal se. Je tohle ta ruka nabízená ke spolupráci každému, kdo to s republikou myslí upřímně? Pochopte, my už nikdy zpátky necouváme. Můžeme být trpěliví, ale lidem trpělivost dochází. Nezmění-li se něco, dojde ke konfliktům. A naše vina to nebude. . .

Co jsem měl odpovědět? Řekl jsem, že to je přechodný stav, že přece oni ty své místní funkcionáře znají a já taky, že jsou mezi nimi jistě takoví, kteří by se rádi zabarikádovávali za svou místní mocí a nikoho k ní nepustili, ale že většina z nich prostě čeká, až jim někdo poví, co mají dělat, protože byli léta zvyklí provádět jenom, co se jim řeklo shora, a že já jsem přesvědčen, že to slovo shora brzy přijde, že nemůže nepřijít, že je přece nelze odkládat. . . atd. Oni se na mne dívali, jako se dívají lidé, kteří by rádi uvěřili, ale nemohou.

Věděli, že za nikoho nemluví, ale já přece všechno, co jsem jim řekl, cítím jako svou odpovědnost. A ta mě tíží. Stále víc. Po tom bezradně prázdném zasedání vedení Národní fronty, které vypadalo (aspoň podle novin), jako by se konalo v půli ledna a nikoli v polovině června. Věc se mi zdála tak jasná, tak srozumitelná, tak jasně pochopitelná. Chce-li vedení KSČ skutečně rozdrtit komunistickou pravičáckou reakci, která tak zkompromitovala stranu a socialismus, a dovést zemi k národnímu usmíření, v němž budeme moci začít všichni společně a líc, musí se přece opřít nejen o tu velkou část, a snad skutečně většinu členů strany, které o tohle upřímně jde, ale také o masu angažovaných nestraníků, kteří jsou jeho přirozeným a spolehlivým společníkem, protože chtějí docela zřejmě totéž. Socialistická reakce bude v tu chvíli rozmetána a s ní i jediná šance té nesocialistické.

Jenže. . . Minulý týden jsem slyšel (z dobře informovaných úst), že na aktivu Lidových milicí v Ruzyni připomněl jeden z řečníků za předsednickým stolem vnitrostranícký žertík o komunistech skalních, vodních a lesních a zvučně prohlásil, že strana se dnes musí opřít právě o ty první. Minul zřejmě především přítomně. Prosim, každý se opírá, o koho chce a o koho může. Osobně nepatřím k žádné kategorii z anekdoty, takže se mne to vlastně netýká. Ale snad to řečník ani tak nemyslel, snad to říkal jen vzhledem k obecenstvu, snad by to před jinými posluchači řekl zase jinak. Jenže o to právě jde. Lidé si dnes totiž všechno povědí, a když to půjde takhle dál, nebudou zítra věřit už zase nikomu. A nic. Ale nejde jenom o to. Proti názoru, o jehož správnosti jsem přesvědčen, že totiž hlavním problémem naší politické situace je, jak se KSČ dokáže postupem a bez otřesů rozdělit o moc s ostatními — stojí názor jiný. Podle něho je i naše situace situací klasického boje o moc, o udržení moci. Takový názor musí pochopitelně počítat především se skalami, s pretoriány, s úskokem a lstí. Není pochyb, že